

Szibériai magyar lapok 1915—1921

BIBLIOGRÁFIA AZ OMSZKI FORRADALOM
ÉS VÖRÖS ÚJSÁG RÉSZLETES ISMERTETÉSÉVEL

TERBE LAJOS

I.

A sajtó történetében figyelemre méltó hely illeti meg az újságnak azt a típusát, amelyet katonaujságnak nevezünk. Az 1914—1918-as világháború idején a magyar katonák körében sok helyen föltűntek az ezredlapok, tábori újságok, amelyek hivatva voltak arra, hogy a katonákhoz el nem jutó hírlapokat pótolva, a táborban élőket híryanaggal, olvasmánnyal ellássák. Mindjárt az imperialista háború megindulása után a magyar katonák tízezres tömegei estek hadifogságba. Oroszországban 1917 elején már közel félmillió magyar hadifogoly élt, és ezeknek túlnyomó része szibériai hadifogolytáborba került. Ily körülmények között 1915-ben kialakult a tábori lap új típusa: a hadifogoly-tábori újság, amit tintával írtak, kézírással, vagy litografikus úton sokszorosítottak. Ismerünk olyan lapokat is, amelyek egyetlen példányban készültek fölolvadás céljára. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom kitörése után, mikor a hadifogoly katonák egész figyelme a politikai élet, a kibontakozó új társadalmi fejlődés felé fordult, és kíváncsian figyelték az eseményeket, amelyektől szabadulásukat remélték, nagy szükség volt arra, hogy a foglyok felébredt politikai érdeklődését megfelelő újság által kielégítsék. Így lehetőség nyílt arra, hogy megszülessék a hadifogoly-újság új típusa: a nyomtatott politikai lap.

A hadifoglyok pártszervezetei együttműködtek az orosz kommunista párt helyi szervezeteivel, lapjaik kapcsolatban álltak az orosz forradalmi lapokkal. Az oroszországi magyar forradalmi lapok viszontagságos élete nemcsak a magyar, hanem az orosz munkásmozgalom történetébe is beletartozik. Közleményeik gazdag anyagot szolgáltatnak azok részére, akik a sorsdöntő forradalmi évek történetét kutatják. A *Szovjetunió*ban és hazánkban már eddig is sok közlemény jelent meg arról a kérdésről, hogy milyen szerepet játszottak a magyar hadifoglyok a forradalom győzelméért, a tanácsok hatalmáért vívott 4 éves küzdelemben. A hírlapanyag alaposabb megismerése új lendületet adhat a kutatásnak.

A forradalom idején Oroszországban megjelenő magyar kommunista lapok csak néhány hónapig, legfeljebb egy-két évig éltek. Természetesen megszűntek, amikor a hadifoglyok nagy tömegei visszatértek hazájukba. A *Szovjetunió*ban megjelent magyar kommunista lapok által keltett hatás azonban e lapok megszűnésével nem ért véget, hanem

áttört az országhatáron is: e lapok életéből, az általuk teremtett forradalmi gyakorlatból kinőve jöttek létre 1918 végén és 1919 elején a legelső magyarországi kommunista újságok. Az oroszországi magyar lapok hazatérő volt szerkesztőinek kezdeményezésére indult meg 1918 végén a budapesti *Vörös Újság*.

II

Az általunk vizsgált lapok egy része egy-két lapos; csupán híreket közölt és naponta jelent meg. De vannak olyan folyóirat-jellegű lapok is, amelyek verseket, novellákat és tanulmányokat adtak közre, számonként 50—60 oldalon, művészi illusztrációkkal. Ezek a kéziratos folyóiratok természetesen nagyobb időközökben jelentek meg, és csak az értelmiségiek számára készültek. Némelyik lapban sport- és sakkrovatot is találunk. A szibériai lapokból igen kevés szám került át *Magyarországra*, ezért csak egész határozatlanul lehet megállapítani a legtöbb lap indulásának és megszűnésének időpontját.

A kéziratos napilapok némelyike a forradalom története szempontjából érdekes híryanagot tartalmaz. A *razdolnoei Tudósító* c. lap 1917. augusztus 11-i száma petrográdi hírt közöl, mely szerint az utcákon katonák lázítanak. *Hírek az Amurszkaja Echo (1917.) XI. 15-i számából* c. lapban többek között ezt a hírt olvassuk: „Taskentben a bolsevisták fegyveres fölkelése folyamatban van osztrákoknak vezetése mellett, akik a tüzérségi tüzet vezetik.” Különös figyelmünkre tarthatnak számot a forradalmi magyar lapok közleményei, amelyeknek nyilvánvalóan részük volt azon harc eszmei előkészítésében, amely *Magyarországon* 1945-ben, illetve az utána következő években győzelmet aratott. A *taskenti III. Internacionál* c. lap 1920. március 21-i számában olvassuk ezeket a sorokat: „Nekünk magyar proletároknak van egy örökségünk nyugaton, s ez: A magyar proletár diktatúra! Nincs messze a perc és mi elmegyünk törvényes örökségünkért.” (*Osztálybajtársakhoz!* c. vezércikkben.) Ehhez hasonló megnyilatkozásokat nagyon sok lapból idézhetnénk.

Bibliográfiánkban az anyagot két főcsoportra osztva adjuk közre. Az első csoportba a polgári szellemű, kézzel írt, nem nyomdai úton sokszorosított lapok tartoznak, a másodikba a forradalmi lapok, amelyek a legtöbb esetben nyomdai úton készültek.

A polgári szelleműek csoportjába sorolt lapok némelyikén itt-ott a forradalmi szellem vonásai is megjelennek. Így pl. az *Add Tovább* c. lap 1918. február 3-i számában szemünkbe ötlük egy cikk: „A román szociáldemokraták forradalmi tanácsának felhívása a román néphez”. A közlemények gondos vizsgálata alapján állapítottuk meg, hogy melyik főcsoportba tartoznak az egyes lapok. Az említett *Add Tovább* c. lap hírei — a fenti közlemény kivételével — bolsevikellenes beállítottságúak: ilyen pl. az a tudósítás, amely szerint a lakosság örült annak, hogy városukból a bolsevistákat kiverték.

A irodalom kutatói számára is akad érdekes közlemény némelyik lapban. Így pl. a *Berezovka* c. kéziratos folyóirat 1917. évi 3-4. számá-

ban ráakadunk *Bródy Sándor* egy olyan elbeszélésére (*Hófehérke*), amely oroszról van magyarra fordítva.

A szibériai magyar lapok szerkesztői, munkatársai között jeles költőket és kiváló írókat is találunk. Ilyenek: *Homok* (*Bányai Kornél*), *Jaroslav Hasek*, *Ligeti Károly*, *Pogonyi Antal*, *Zalka Máté*, akik a szibériai lapok hasábjain kezdték meg irodalmi pályafutásukat.

A *krasznojarszki Vörös Újság* elején megjelent egyik száma közreadta az itteni katonai parancsnokság 1919. augusztus 10-én kelt jelentését, mely 17 magyar hadifogoly 1919. augusztus 1-én történt agyonlövését többek között azzal indokolja, hogy „A kutatás alkalmával tényleg sok veszélyes irat és a csehszlovák hadsereg ellen irányuló ellenséges és izgató cikkeket tartalmazó magyar újságok találtattak.” (*Hadifogoly magyarok története*. 2. kötet. Bp., 1931. 424. l.) Érthető, hogy a forradalmi magyar lapokat, amelyeknek őrzése életveszélyt jelentett, a szibériai ellenforradalom múltó győzelme idején a megfélemlített foglyok megsemmisítették, így alig maradt belőlük valami az utókorra. A mégis megmaradt magyar lapokból a hazatérő katonák az itthoni ellenforradalom miatt csak dugva mertek néhány számot hazahozni. A szibériai ellenforradalom idejét túlélő lappéldányok túlnyomó része Szibériában maradt és itt elkallódott. A szovjet múzeumokba, levéltárakba, könyvtárakba került magyar lapok feldolgozása — úgy halljuk — folyamatban van, de csak körülbelül 3 év múlva fejeződik be.

Fontos az, hogy minden intézmény, amelyik becses szibériai hírlapanyaggal rendelkezik, a birtokolt értékkel arányban álló gondot fordítson a tulajdonában levő lapok tárolására, megőrzésére, restaurálására. Ennek ellenére van olyan intézmény, ahol még pontos címleírást tartalmazó katalógus sem készült eddig. Elismerés illeti a Hadtörténelmi és a Párttörténelmi Intézetet, amely sok fényképfelvételt készített az elveszésnek és rongálódásnak kitett értékes és ritka hírlapanyagról.

A lapcím sok újság homlokán orosz nyelven is föl van tüntetve. A vegyes nyelvű német—magyar lapok címe rendszerint magyarul is, németül is ott szerepel a lapfejen. Az ily kettős-hármas lapcímek pontos közlésére bibliográfiánkban különös figyelmet fordítottunk. A hazahozott példányok egy részére rá van írva az egykori tulajdonos neve. Hasznosnak láttuk, hogy ezt is föltüntessük.

A Szibériától délre eső szovjet területeken megjelent magyar lapokat a szibériaiakkal együtt tárgyaljuk; ez a vidék közvetlenebb kapcsolatban áll Szibériával, mint a *Szovjetunió* többi részével.

III

Az orosz területen megszületett magyar forradalmi újságírás legelső termékei közül legjellegzetesebb az *Omszkban* 1918. február 10-én megindult *Forradalom*. Ezt a lapot az ottani magyar pártszervezet első elnöke, *Ligeti Károly* alapította és szerkesztette. *Ligeti* még *Omszkba* kerülése előtt, 1917-ben tagja lett az orosz kommunista pártnak, de már fogságba esése előtt is forradalmár volt, eléggé tanúsítják ezt még jórészt

kiadatlan ifjúkori írásai, versei. A *Népszava* 1916. június 4-i számában megjelent *Harctéri levelei* csak leplezett módon fejezik ki érzelmeit.

Nem véletlen az, hogy a fejlődni kezdő magyar kommunista újságírás a szibériai városok közül legelőször éppen *Omszk*ban lépett porondra. *Omszk* közép-pontjában fekszik Szibéria sűrűbben lakott nyugati részének, és a magyar hadifoglyok zöme *Szibériába* került,¹ a legnagyobb létszámú magyar legénységi tábor éppen az omszki. Értethető az is, hogy a magyar hadifoglyok lapok túlnyomó része *Szibériában* jelent meg.

Kun Béla Szamuely Tiborról szóló emlékezésében elbeszéli, hogy ő és *Szamuely* indította meg „*Szociális Forradalom* címmel az első magyar kommunista lapot.”² Ez a lap *Moszkvában* 1918. április 3-án jelent meg először. *Kun Béla* és *Szamuely* Tibor minden bizonnyal ismerte a még előbb, 1918. február 10-én megindult omszki *Forradalmat*, amely mindkettőjüktől közölt cikket. (*Kun Bélától* 1918. március 10-én, *Szamuely* Tibortól 1918. május 12-én.) Éppen a *moszkvai Szociális Forradalom* emlékezett meg legelőször (1918. december 18.) az akkor már halottnak hitt *Ligeti Károlynak*, „az omszki magyar kommunista lap, a *Forradalom* szerkesztőjének” sorsáról és hősies életéről.³ A *moszkvai Szociális Forradalom* az omszki *Forradalom*nál magasabb színvonalú és határozottabb irányú kommunista lap volt. Ezért az első magyar kommunista lap kérdésében nyugodtan elfogadhatjuk *Kun Béla* fenti megállapítását, annak ellenére is, hogy az omszki lap közel két hónappal előbb indult meg, mint a moszkvai. Az azonban kétségtelen, hogy idő-

Az omszki *Forradalom* c. lap 1. számának 1. oldala. 1918 febr. 10.

Ligeti Károly az omszki Forradalom szerkesztője
kivégzése előtt

rendben az omszki lap nyitotta meg a szibériai magyar kommunista újságok sorát és utóda, az omszki Vörös Újság élt legtovább a szibériai magyar lapok közül.

Az omszki Forradalom sokban különbözik a többi forradalmi laptól. Az egész lapra ráüti bélyegét szerkesztőjének, Ligeti Károlynak szépirodalmi irányú érdeklődése. Az ő újságírói stílusa nagyon jellegzetes: szokatlanul nyers, de jól árnyalt és erőteljes. Stílusáról még névtelenül közreadott cikkeit is föl lehet ismerni. Csak akkor ír, amikor lelkét erős indulatok fűtik. Írásait az eszme és meggyőződés benső ereje, a mélyen meglátott valóságot érzékletesen feltáró költői képek teszik szárnyalóvá. A lap közleményei jól tükrözik a forradalmi Omszket és a sokirányú tevékenységet kifejtő omszki párt-szervezet életét. Omszkban és más szibériai városokban párttonkízüli hadifoglyok és párttagok, internacionalista ma-

gyar vörös katonák tízezrei olvasták ezt a lapot éppen azokban a sorsdöntő hónapokban, amikor ellenforradalmi csapatok kezdték előzőlni egész Szibériát, és komolyan kockán forgott az új szocialista rendszer élete. A Forradalom és a többi magyar forradalmi lap hatása következtében a magyar foglyok nagy része a forradalom oldalán találta meg helyét.

Az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptárában megvan az omszki Forradalom összes megjelent száma. Ez a 15 számból álló kicsiny, de gazdag tartalmú sorozat (1918. febr. 10.—május 26.) ez idő szerint unikum. Tudunkkal másutt még sehol sem került elő teljes példány. Hírlaptárunk rendelkezik még több más szibériai lapból is néhány számmal, de egyikből sincs, csak megközelítően sem, teljes példányunk. Mivel közleményünk egyik célja az Országos Széchényi Könyvtár ritka és kevésbé ismert anyagának ismertetése, az omszki Forradalomról bővebben kell szólnunk, már csak azért is, mert ez az egyetlen szibériai magyar forradalmi lap, amelynek minden megjelent száma ismeretes. Különös figyelmet fordítunk e lap utódjára, eszmei örökösére, az omszki

Vörös Újságra is, melynek teljes 2. évfolyama és 1. évfolyamának java-része szintén hozzáférhető Budapest különféle gyűjteményeiben. Ez utóbbi lap 1920. januárjában kezdte meg pályafutását és — mint leg-tovább élő szibériai magyar lap — csak 1921. augusztus végén szűnt meg. — A Forradalom megszűnése és a Vörös Újság megindulása közti idő-ben, tehát mintegy másfél évig, Omszk az ellenforradalmárok kezén volt. A földalatti mozgalom adott ugyan ki itt is röplapokat, de folyamatosan megjelenő forradalmi lap kiadására Omszkban ekkor nem volt lehetőség.

IV

Az omszki Forradalom példányait az olvasók, Zofija Venckovics-Ligeti Visszaemlékezései szerint, „már a nyomdában elkapkodták, rongyosra olvasták.”⁴ Z. Venckovics-Ligeti elmondja még, hogy a lap cikkeit kiadták török nyelven is, és a kinyomott töröknyelvű lappéldányokat a Kaukázusban a fegyverszünet ellenére offenzívát kezdő török csapatok katonáihoz eljuttatták. (Idézett műve. 158. l.) A lap már 1. számától kezdve (1918. febr. 10. — az ónapár szerint: jan. 28.) kommunista lap volt. Jól mutatja ezt a felírás, mely már az első szám fejlécében is olvasható: „Kapható a Dom Republikában és a Bolsevikok központi párt-helyiségében Jedincavaja-ulica.” Az OSZK példányát Omszkból Hudra László hadnagy, omszki hadifogoly, kaposvári gimnáziumi tanár hozta haza, nyilvánvalóan azon célból, hogy az omszki magyar forradalmárok ellen már ekkor tervezett följelentését a lap számainak mellékelésével alátámaszthassa. Hudrát a lap március 31-i és április 7-i száma támadja, provokációs hírek terjesztésével vádolja. A Forradalom cikkei általában szerzőjük nevével jelentek meg. Névtelen cikk, álnév, csak kivételesen, indokolt esetben fordult elő. A névtelen cikkek java részét a szerkesztő írta. A lap 1918. május végén amiatt szűnt meg, mert szerkesztője, Ligeti Károly, kiment a frontra a csehszlovák ellenforradalmárok ellen harcolni és fogságba esett. A fehérgárdisták, akik nagy túlerejükkel már június elején elfoglalták Omszkot, a súlyosan sebesült Ligetit fogságban tartották és egy év múlva, 1919. június 2-án kivégezték.

A lap politikai cikkeket, mozgalmi híreket, verseket és novellákat közölt. Ligeti fordításában (oroszról) közölte az egész Kommunista Kiáltványt (március 24—május 26.). Közölt cikkeket a lap nyomdászatól, Devecska Kálmántól is. A legtöbb cikk szerzője Ligeti Károly, az omszki pártszervezet elnöke és Rabinovits József, az omszki párttitkár, aki a pártszervezetet képviselte az áprilisi moszkvai hadifogoly kongresszuson, de májusban már ismét Omszkban és környékén tevékenykedett, május 26. után újra távozott Omszkból, Moszkván keresztül hazatért Magyarországra és a Tanácsköztársaság idején a belügyi népbiztos helyettese lett. A május 1-i számban Rabinovitstól tudósítás jelent meg az országos kongresszus-ról, amely Moszkvában 1918. április 13—18. között zajlott le. A közlemény részletesen beszámol az elhangzott beszédekről, így Kun Béla és Szamuely Tibor beszédéről is. A lap egyik számában Gorkij-költemény jelent meg Ének a súlyomról címmel. Megjelent a lap-

Az omszki *Forradalom* szerkesztősége ebben az épületben volt. A szerkesztő maga is itt lakott, a II. emeleten

ban *Ady* három verse: *Esze Tamás komája*, *Álmodik a nyomor*, *Mert mindig másokért csatáztam*. A verseket némi eltéréssel, nyilvánvalóan emlékezetből közölték. A *Marseillaise* fordítását, *Várnai Zseni*, *Csizmadia Sándor*, *Petőfi* egy-egy költeményét és *Ligeti Károly* három versét is olvashatjuk a lapban. A márc. 31-i számban található egy tudósítás a tomszki szervezkedésről. A cikk szerint az itteni szervezet által rendezett gyűlésen „a vörös gárda felállításának szükségességéről München hdgy elvtárs tartott nagyhatású beszédet”.

A lap mozgalmi hirei jól mutatják, hogy 1918 elején *Omszk* volt a hadifoglyok szervezkedésének központja. Mivel a foglyok zöme *Szibériában* élt, *Omszkból* könnyebb volt őket elérni, mint a távoli *Moszkvából*. A *Forradalom* 1918. május 12-i számában ezt írja: „Újságokat Oroszország és Szibéria minden városába küldünk, ahol foglyok nagyobb számban vannak”. Ez a közlés is mutatja, hogy a lap nem érte be a helyi lap szerepével, országos jellegű lap kívánt lenni. Az *omszki Forradalom* jelentős példányszámban jutott el Szibéria minden tájára, ahol magyar hadifoglyok éltek. Így mindaz, ami *Omszkbán* történt, és amit a lap nyilvánosságra hozott, ismeretessé vált és példaként ragyogott más szibériai városok magyar hadifoglyai előtt is.

Hogy éreztessük azt a feszültséget, amely a lapban megjelent cikkek hangját is meghatározta és tartalmi szempontból az egész lapot jellemzi, idézünk néhány sort *Ligeti Károly* két név nélkül megjelent cikkéből: „Dózsa György a vezérünk, a magyar elnyomottak vértanú hőse! Jertek testvéreim a mi vörös hadseregünkbe, megmenteni az orosz for-

radalmat, megkezdeni fegyverrel a kézben a magyar munkások, a magyar parasztok felszabadítását. Fegyverre a földért, a kenyérért, a békéért, a szabadságért!... Éljen a magyar vörös hadsereg!” (1918. febr. 10. 1. sz.) „A mi írásunk vörös-fekete írás. Tele van halálos gyűlölettel, átkozódással, vérszomjas bosszúvágygal. Az úri horda reszkessen, ha megjelenünk egyszer a Kárpátok országában! Ott fogjuk befejezni a levélírásunkat. Finom kutyabőrre fogunk írni, finom, úri kutyabőrre!” (A hét c. rovat *Budapesti levél* c. cikkében az 1918. április 14-i számban).

Milyen előzményekből sarjadt ez a legelső szibériai magyar forradalmi újság? — A mindjárt megjelenésekor határozott alkattal jelentkező lap kétségtelenül az orosz forradalmi újságírás tápláló talajából nőtt ki. Ez adatszerűen is megállapítható. A *Forradalom* szerkesztőjének, *Ligetinek* és főmunkatársának *Rabinovitsnak* a magyar lap megindulását megelőző időben is jelentek meg cikkei orosz nyelven, orosz lapokban. (*Ligeti* felhívása a hadifoglyokhoz: a *Revolucionnaja Müszl* c. lap 1918. január 9-i számában, másik cikke: *Voszpitatei naroda*: ugyane lap 1918. január 24-i számában, legkorábbi általunk ismert cikke: ugyanitt, 1917. dec. 31.) *Ligetinek* a *budapesti Népszavában* is jelent meg olyan cikke (1916. június 4.), amely leplezetten a háború folytatása ellen szól. *Ligeti* a *Népszavával* még 1917 végén is akarta tartani a kapcsolatot. Utoljára 1917. december 18-án küldött levelezőlapot a *Népszava* szerkesztőségének. Írása e szavakkal végződik: „Szívvel és lélekkel együtt vagyunk Önökkel — s együtt leszünk — a barikádokon.” Ezek a sorok olyan várakozást fejeznek ki a *Népszavával* szemben, amelyben *Ligetinek* csalódnia kellett. Üzenetét a *Népszava* nem adta közre és teljesen válasz nélkül hagyta. Ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a magyarországi szocialista újságírásban voltak forradalmi hajlamok és *Ligeti* ezeket a magyar haladó hagyományokat fejlesztette tovább az általa indított omszki lapban. Hogy milyen kapcsolata volt az omszki forradalmi lapnak az előző években megjelent polgári szellemű sokszorosított magyar hadifogoly lapokkal, azt nem tudjuk nyomon követni, mivel ilyen omszki lap nem jutott el hozzánk. Van azonban kétségtelenül olyan vonás, amely mindkét fajta laptípusban föllelhető: ilyen pl. a hadifogolytábori rendezvények, kulturális műsorok ismertetése. Lehetne nyomozni azt is, hogy a polgári szellemű hadifogolylapok mely cikkírói írtak a forradalmi lapokba.

A *Forradalom* 15 száma, amely összevéve 60 oldalt tölt ki, nagy hatással volt az oroszországi magyar hadifoglyok életére, a forradalom szibériai eseményeire, az ellenforradalommal vívott harc alakulására. Ez a lap, amely az összetörlődő nagy események, évszázadokra szóló döntések végzetes időpontjában, a kialakuló új világ eszméit szomjas lélekkel befogadó fiatal magyar proletár hadifoglyok nagy centrumában, *Omszkban* jelent meg, nemcsak megbízható dokumentum, hanem gazdag forrás is azok számára, akik ezen időszak történelmét kutatják. Ezért érthető, hogy az omszki lapban 1918 első felében megjelent fontosabb cikkek, közlemények túlnyomórészt idézték, illetve újra kiadták különböző, 1955 és 1959 között megjelent magyarországi és szovjetunióbeli

folyóiratokban és gyűjteményes munkákban. Fölsoroljuk, időrendben haladva, ezek címét a *Forradalom* hasábjairól vett szemelvényeket, vagy teljes közleményeket tartalmazó részek megjelölésével:

Békés István: *Október magyar hősei.* (Budapest) 1955. 14—16. l.

Milei György: *A szovjetországi magyar kommunista hadifogoly-mozgalom eszmei arculatának néhány kérdése.* (1918). Párttörténeti Közlemények. 1956. 3. sz. október. 40. l.

Magyar—oroszl történelmi kapcsolatok. Budapest, 1956. Művelt Nép. (Milei György: *A magyar hadifoglyok kommunista szervezeteinek kialakulása és tevékenysége Szovjet-Oroszlországban 1917—1918.*) 327., 332. l.

A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. 5. köt. Bp. 1956, Szikra. 98—101., 103., 106—110., 112—113. l.

(Remete László): *Irodalom és forradalom.* Bp. 1956. 74—77., 80—81. l.

Ligeti Károly *Válogatott Írásai* Bp. 1957, Hadtörténelmi Intézet — Kossuth Könyvkiadó. 65—68., 73—146. l.

Györkei Jenő — Józsa Antal: *Adalékok a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a Szovjetunió polgárháborújában részt vett magyar internacionalisták történetéhez* (1917—1922). Hadtörténelmi Közlemények 1957. 3—4. szám 37—38., 45—46. l.

Magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. Szerk. Györkei Jenő — Józsa Antal. (Bp.) 1957. Hadtörténelmi Intézet — Kossuth Könyvkiadó. 71—76. l. 81—83., 86—87. l.

Delo trudjascsihszja vszego mira. Moszkva 1957, Goszpolitizdat. 53—54. l. (Ez a mű 75 000 példányban jelent meg.)

Boeoe szodruzsesztvo trudjascsihszja zarubezsnuh sztran sz narodami Szovjetszkoj Roszszii (1917—1922). Moszkva 1957, 44—47., 53—54., 66—68. l.

Vengerszkie internacionalisztül v Velikoj Oktjabr'szkoj szocialiszticeszkoj revoljucii. Moszkva 1959. 106—112., 118—120., 176—177. l.

Velikaja Oktjabrszkaaja Szocialiszticeszkaaja Revoljucija i Vengrija. Szbornik sztatej. Budapest 1959. 53. l.

Szibirszkie ogni c. novoszibirszki folyóirat 1959. januári számában a 156—158. lapokon orosz fordításban közreadta Ligeti Károlynak a *Forradalom*-ban megjelent verseit.

Legkorábbi közlés:

Hadifogoly magyarok története 2. kötet. Bp. 1931. 378. l.

V

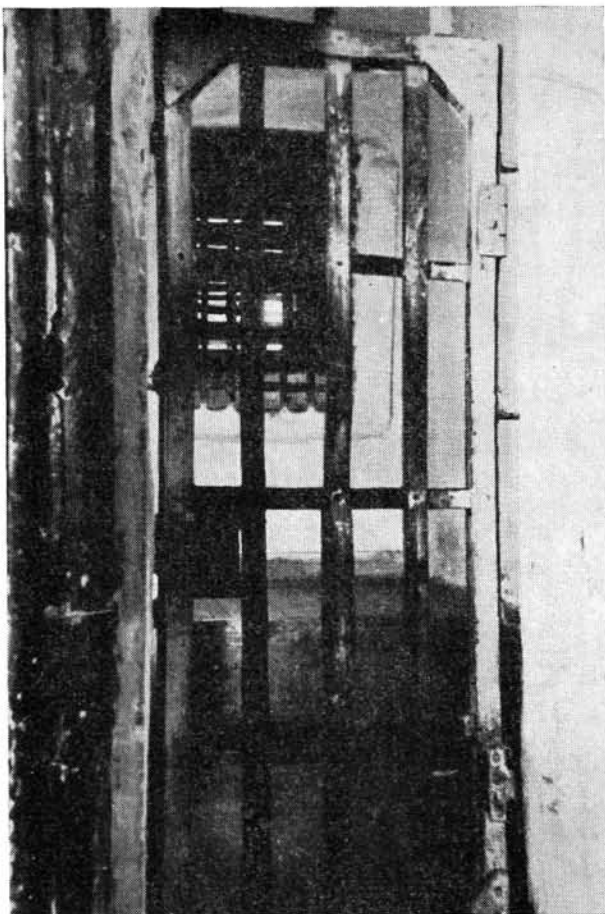
A *Forradalom* omszki utódjának, a Vörös Újságnak 2. évfolyamából az összes megjelent szám (1—29.) rendelkezésre áll *Budapesten*, igaz, hogy különböző helyeken. Az 1. évfolyamból rendelkezésre áll a 19. és a 22—43. szám. Hiányzik az 1—18., 20—21. és a 44—50. sz. Az 1. évfolyam utolsó számainak november 28. és 1921. jan. 7. között kellett megjelenüik. Persze az is lehet, hogy az első évfolyam végéről 7-nél kevesebb szám hiányzik, hiszen lehetséges, hogy egy hétnél nagyobb időközökben követték egymást a számok, vagy valami okból a lap év végén szüneteltette megjelenését.

A lap 1921. augusztus 27-i száma homlokán hordja az *Utolsó szám* felírást. A megszűnés oka minden bizonnyal a hadifoglyok megfogytat-

kozása. A foglyok hazaszállításának gyors ütemét tükrözi a lap példányszámának alakulása: eleinte 6000, 1920. dec. 1-től 3000 példány (az 1921. febr. 1-i szám szerint a területi konferencián közölte ezeket az adatokat Méhes Aladár), 1921. június 22-től kezdve már csak 1000 példányban jelent meg a lap. (A nyomdai záradékban: tirazs — 1000 ekz.) Mikor már 1000 példányra sem volt szükség, nem volt gazdaságos a lap előállítás, tehát el kellett határozni a beszüntetést. Az újság számonként általában 4 lap terjedelemben jelent meg. Sem példányár, sem előfizetési ár nincs feltüntetve rajta. A lapfejen ezt olvassuk: „Az elvtársak a lapot átolvasás után ne tépjék el, hanem adják tovább. — A kommunista társadalom minden terméke közös tulajdont képez”.

A lap omszki elődjének, a *Ligeti* által szerkesztett *Forradalomnak* hagyományait viszi tovább. Ettől a laptól veszi át hírrovatának címét is: *A hét* (az 1. évf. 29—43. számában). Feltűnően sok közlemény jelent meg a lapban *Ligeti* Károlyról: halála évfordulójáról, emlékműve felállításáról, a költségek előteremtése céljából megindított társadalmi gyűjtésről. Többször közli a lap az emlékműre kiírt pályázat szövegét és több számában szól a beérkezett pályaművekről.

1920-ban, vagy 1921-ben *Szür Gyula* hazatért hadifogoly átadott *Ligeti* Károly szüleinek egy lapkivágotat *Ligeti* Károly *Végrendeletem* c. versével. A verset minden bizonnyal az omszki *Vörös Újságból* vágták ki: ennek mindjárt megindulásakor (1920. január) közölnie kellett

Siralomház céljára használt zárka az omszki börtönben. Kivégzése előtt itt írta Ligeti Károly Végrendeletem c. versét, mely az omszki Vörös Újságban jelent meg 1920. januárjában

a verset, amelyet az előző omszki magyar lap szerkesztője néhány nappal kivégzése előtt (1919. májusában) az omszki börtönben írt. *Ligeti* halála egyéves fordulója alkalmából a *Vörös Újság* 1920. május 30-i számában cikk jelent meg a mártírhalt szerkesztőről. Ez a cikk magasztalva említi *Ligeti Végrendeletét*, „ezt a lánggal, hévvel teli verset, egyik legszebb virágát a magyar forradalmi költészetnek.” Az újságkivágat, amelyen a vers eljutott Magyarországra, itthon elkallódott. A versről azonban még 1922 táján másolat készült (fényképe az OSZK Kézirattárában). Ez őrizte meg számunkra *Ligeti* Károly utolsó versét, amely 1957-ben utcai plakátokon is megjelent és azóta négyszer is közreadták. (Betűhű szövege: *Az Élet és Irodalom* 1958. márc. 28-i számában). A versnek ma már számtalan orosz fordítását is ismerjük. Tudunk arról, hogy a TASZSZ is ismertette a Magyar Tanácsköztársaság 40. évfordulója alkalmából közreadott *Sztihotvorenje vengerszkogo patriota* c. közleményében. (Fényképmásolat az OSZK-ban.)

Az omszki *Vörös Újság* 1921. május 8-i száma *Homok* álnéven közli egy másik, akkor szintén Omszokban élő kiváló magyar költő, *Bányai Kornél Halottak indulója* és *Új aratás* c. versét. *Bányai, Búzák születése és halála* c. versfüzetének tanúsága szerint, 1918-ban is Omszokban volt.

Az omszki lap látószöge meglepően széles. Figyelemmel kíséri a nemzetközi kommunista mozgalom távoli eseményeit is. Az 1921. jún. 8-i számban hírt közöl az ápr. 30-i párizsi pártgyűlésről, amelyen a közlemény szerint többek között *Marcel Cachin* is beszélt. Az 1921. aug. 27-i számban közreadja a III. Kommunista Internacionálé III. Kongresszusa 3 olaszországi küldöttének (*Francesco Missiano*, *Mario Montagnano*, *Luigi Poliano*) Omszkból 1921. aug. 3-án a *szibériai munkásokhoz* intézett szavait.

Az újság 2. évfolyamában a jeles szépírói tehetséggel rendelkező *Vörös András*nak több érdekes írását találjuk, többek között egy szellemes paródiáját így címen: *Pályaművek a Kisfaludy Társaság regény-pályázatára* (A magyarországi fehér terrort gúnyolja). Az 1921. febr. 1-i számnak mind a négy oldalát kitölti *Az O. K. P. magyar agit, és prop. osztályai II. szibériai területi konferenciájának jegyzőkönyve*, amely roppant érdekes történelmi dokumentum. Ebből azt is megtudjuk, hogy ez időben egy *Ligeti Klub* működött *Irkuckban*. Az 1921. évi 23. számban megjelent felhívás szerint *Novonikolajevszkben* hozzáfogtak a magyarnyelvű forradalmi és ellenforradalmi „nyomtatványok, újságszámok” múzeális célú gyűjtéséhez. A lapban találunk cikket *Kun Bélától* és *Rákosi Mátyástól* is. Az utolsó számnak (1921. aug. 27.) legutolsó cikkében a szerkesztők, az olvasóktól búcsúzva, büszkén vallják, hogy a lap „másfél éven át több mint félmillió példányban, millió oldalon, milliárdnyi betűvel hirdette a megalkuvást nem tűrő osztályharcot, a tiszta forradalmi marxista eszméket és magát a forradalmat, a forradalmi cselekvést”. A lap egyik legjobb tollú cikkírója, *Tóth Zsigmond* külön cikkben szól az Omszokban maradó magyarokhoz.

Az omszki *Vörös Újság* 1921. május 8-i számában találunk egy verset, amelyet ennek a forradalomnak egy szemtanúja és résztvevője, *Bányai Kornél* írt. A vers a lapban *Proletárversek* főcímet alatt, *Homok* ál-

néven jelent meg. Magyarországon mindmáig ismeretlen és kiadatlan. Az *omszki Vörös Újság* szelleméről, törekvéseiről, stílusáról legtöbbet úgy mondhatunk, ha bemutatjuk ezt az általa közreadott remek verset, amely oly szerzőtől ered, akinek egy év múlva, 1922-ben már a budapesti *Nyugatban* jelennek meg *Omszkb*an írt versei.

Új aratás

Napfény vonul fejünkön át,
rózsákat hint a reggel.
Minden gyökérből változik,
halálon győzelem röpül,
piros munkás sereggel.

Velőre hullnak vaskezek.
Lázadva ég a homlok.
Hogy hervadt szerteszet a múlt!
Megrázta munkás ökleit
s a tőke szertebomlott.

Máskép mozdulnak városok,
más gépek füstje, gőze!
Harang elhallgat, vas füttyül.
Új csókok, örömök felé
munkások mind előre!

Előre sok csatás betűk!
Tűz csapkodjon a porban!
Piros máglyákat gyújtsatok
s ember fejről ósdi pánt
sóhajtva szerteroppan.

Máskép hoz színesőt a rög,
nézzétek más az éjjel!
Szépségben duskálnak szemek.
— Az ember örömöt arat
acélporos kezével.

VI

Rátérve közleményünk bibliográfiai részére, hogy a fejlődés rendjét betartsuk, legelőször a nem-nyomdai úton sokszorosított, vagy éppen egyetlen példányban készült, polgári szemléletű, konzervatív jellegű szibériai magyar hadifogolylapok adatait soroljuk fel. Ezek a nyomtatott forradalmi lapok megindulását nemcsak időben, de a fejlődés rendjében is megelőzték. A két fócsoporton belül az anyagot a címek betűrendjében közöljük.

Ami az egyes lapok adatainak közlését illeti, a magyar szabvány előírásait igyekszünk betartani. Az előírt adatoknak előírt sorrendben való közlése után feltüntetjük, hogy a lap mely számai marad-

tak fönn és ezek hol találhatók, akár eredetiben, akár fényképfelvételben. Utoljára maradnak a lapra vonatkozó irodalom adatai és a megjegyzések. Címleírásunk tehát sorrendben haladva a következő kérdésekre ad feleletet: Mi a lap címe, alcíme, megjelenési helye, mikor, mettől-meddig jelent meg, milyen időközökben jelent meg, ki szerkesztette, ki adta ki, milyen nyomdában, üzemben állították elő, milyen a lap nagysága, mérete, mely számok maradtak fenn belőle és ezek hol találhatók? Ha a felsorolt adatok közül valamelyik nem szerepel címleírásunkban, az azt jelenti, hogy az illető adat nem volt hozzáférhető számunkra, vagy a lapot magát nem láhattuk, vagy a látott lappéldányok vizsgálata az illető adatra nézve nem adott fölvilágosítást. A szögletes zárójel azt jelenti, hogy az illető adatot nem a lapfejben, vagy a nyomdai záradékban találtuk, hanem más forrásból állapítottuk meg. A kérdőjel az adat után azt jelenti, hogy az illető adat valami okból kérdéses: megállapításában bizonyosságra jutni nem tudtunk. *Ny.* = Nyomda. *Ny. Soksz.* = Kézzel írt lap, nem nyomdai úton, hanem másfajta sokszorosítással készült. *Ny. kézírás: N. N.* = a lapot megnevezett személy írta és indigóval, vagy kézírással sokszorosította. ? — ? = nem tudjuk, hogy a lap mikor indult meg és mikor szűnt meg. *4 r* = a lap magassága 26—35 cm. *8 r* = 26 cm-nél kisebb. *2 r* = 35 cm-nél nagyobb, *n 2 r* = 50 cm-nél nagyobb. Az adatok felsorolásába illesztett dátum, utána kettősponttal, azt jelenti, hogy az illető adat tekintetében a megjelölt időpontban változás következett be. *Pl. 4 r, 1918. márc. 10: 2 r.* Ez azt jelenti, hogy a lap, amely eredetileg 35 cm-nél kisebb volt, 1918. márc. 10-től kezdve 35 cm-nél nagyobb alakban jelent meg.

Szögletes zárójelbe tesszük azon lapok egész címleírását, amelyeket csak az irodalomból ismerünk. Nem tesszük azonban szögletes zárójelbe 1. magát a lapcímet és 2. a szorosan vett címleíráshoz nem tartozó megjegyzéseket, a lapra vonatkozó irodalom adatait.

A pontosan meg nem határozható adatok, amelyekre nézve sem a fennmaradt lapszámok, sem az irodalmi források nem nyújtanak felvilágosítást, természetesen kimaradnak a címleírásból.

A lap megjelenésének helyét, valamint a megindulás és megszűnés időpontját a maguk sorrendi helyén képletes módon akkor is jelöljük, ha nem áll módunkban ezeket meghatározni: ilyenkor *h. n.* illetve ? — ? jelzés alkalmazásával tesszük szembeszökővé ezen fontos adatok ismeretlen voltát. E két jelölésmódot, valamint a lap indulásának és megszűnésének általunk kikövetkeztetett, vagy az irodalomból vett adatát — amikor nincs szükség az adat bizonytalanságának jelzésére — nem tesszük szögletes zárójelbe.

A lap megszűnése időpontjának az általunk, vagy az irodalom által ismert utolsó lapszám megjelenése időpontját tekintjük. Ha a megindulásnak, vagy megszűnésnek csak az évét tudjuk határozottan megállapítani, nem adunk közelebbi időpontmegjelölést (hónap, nap), vagy ha mégis adunk, ezt szögletes zárójelbe tesszük annak jeléül, hogy itt csak valószínűségről van szó.

Eltérünk a szabványtól abban, hogy 3-nál több szerkesztő esetében is feltüntetjük minden szerkesztő nevét.

A kiadó nevét külön nem közöljük ott, ahol ez a lap alcímében úgyis bennefoglaltatik. A lapok lelőhelyét rövidítéssel adjuk:

- HI** = a Hadtörténelmi Intézetben található, az eredetit megközelítő nagyságú fényképmásolat.
LT = a Legújabbkori Történelmi Múzeumban eredetiben meglévő anyag.
OSZK = az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptárában eredetiben meglévő anyag.
PK = a Párttörténelmi Intézet könyvtárában eredetiben, vagy jól olvasható fényképmásolatban meglévő anyag.
PF = a Párttörténelmi Intézet Könyvtárában Filmtárában hozzáférhető mikrofilmekben és a túlkicsiny méretű felvétel miatt szabadszemmel nem olvasható negatív lemezeken található anyag.
MM = a lap számomra nem volt hozzáférhető, de rövid leírása megvan „A magyar munkásmozgalmi sajtó bibliográfiája 1848—1948”. (Bp. 1951.) I—III. kötetében.
L = Lukács József: *A magyar katonai hírlapok és folyóiratok bibliográfiája II. Rákóczi Ferenctől napjainkig.* (1705—1941.) Bp. 1942. c. mű röviden leírja a lapot, amely számunkra nem volt hozzáférhető.

VII

Polgári szemléletű, kézírásos, nem-nyomdai úton készült lapok

Add Tovább.

Magyar plenni lap. *Hn.* ? — ? [1918]. *Ny.* Soksz. 4 r.
1918. febr. 3. vasárnap. *LT*

Nyilvánvalóan szibériai lap, hiszen az egyik híre így kezdődik: „Csitából érkezett utasok értesítenek a jan. 13—16-ig átélt borzalmakról.”

A Béke.

Pjescanka. 1915. [szept.] — ?. Megj. naponta. *Ny.* Soksz. 4 r.
1915. nov. 19. 49. sz. *LT*
Schneller Ferenc őrmester tulajdona volt ez a példány.

Béke.

Razdolnoe. [1916. dec.] — ?. Megj. minden hó 1-én és 15-én. *Ny.* Soksz. 4. r.
1917. aug. 15. 17. sz. *LT*
A fennmaradt példányra Hubert Sándor neve van írva.

Berezovka.

Szépirodalmi, tudományos, társadalmi folyóirat. *Berezovka.* 1917. [aug.] — ?. Megj. kéthetenként. Szerk. [Móra István], 1917. dec.: Szabó Barna. *Kiadó:* Magyar Kulturális és Segítő Egyesület. *Ny.* Autografiai Műintézet. Soksz. 2. r.
1917. szept. 17. 2. sz., okt. 17. 3. sz., dec. 1. 4. sz., *LT*

Extra Hungariam.

[*Irbít.* 1917. febr. — 1917. jún. Megj. hetenként. Szerk. és kiadó: Sugár Miklós, Farkas Imre, Lendvai Zoltán. *Ny.* kézírás: Lendvai Zoltán. 4 r.] *L*

Egyetlen példányban. — A tusrajzokkal készült lap Benjamin Károly budapesti mérnök tulajdonában volt.

Fcgolyélet.

Szépirodalmi és tudományos folyóirat. *Berezovka*. 1917 — ? Szerk. Szabó Barna. Ny. Soksz. 4 r.
1917. dec. 1. 11. sz. LT

Fogolyság és Vidéke.

[*Krepsz*. 1915. márc. 27. — 1915. nov. Megj. 4—5 hetenként. Szerk. és kiadó: Schrantz Pál. Ny. Soksz. 4 r.] L
Rajzokkal.

Háborús Hírek.

H. n. [1916] — 1918. Ny. Soksz. 4 r. 1917. dec. 24. — 1918. jan. 6. Vasárnap
242. sz. LT
Szibériai lap Irkuck közeléből, A kolofonban ez áll: „Az összes újabb híreink a „Szibir” és „Irk. Z.-ből” (Irk. Zsizn).

Hadifogoly.

Pjescanka. 1915. [aug.] — [1916. jan.] Megj. naponta délután. Ny. Soksz. 4 r.
1915. nov. 7. 83. sz. LT, L

Hadúr.

[*Pjescanka*, 1915 — 1916? Megj. naponta. Ny. Soksz.] L

Hadúr.

H. n. 1920. [jun.] — ? Megj. naponta. Ny. Soksz. 2 r.
1920. VI. 9. LT

Hírek az Amurszkaja Echo XI. 15-i Számából.

H. n. ? — ? Megj. [naponta?] Ny. Soksz. 8 r.
[1917.] XI. 15. LT

Hírmondó.

Szibériai napilap hadifoglyok számára. *Berezovka*. [1918] — ? Szerk. Sándor Zoltán. Kiadó és ny.: Szojuz Üvecsnüh Vojcov'. Soksz. 4 r.
1918. okt. 10. 46. (118.) sz., okt. 21. 53. (122.) sz. LT
A lap július 4—24. közt megjelent számainak híreiből közöl a Hadifogoly Magyarok Története. II. kötet Bp. (1931). 376—378. l.

Honvágy.

Dauria. 1916. jan. 1. — ? Megj. hetenként. Szerk. Németh János, Bauer D., Kiss M., Kiss J., Varga J. Ny. Soksz. 4 r.
1916. jan. 1. 1. sz. 1916. jan. 16. 3. sz. LT

Honvágy.

[*Dauria*. 1917. aug. — 1917. nov. Megj. naponta. Szerk. és kiadó: Schrantz Pál. Ny. kézírás: Varga és Simon önk. őrmesterek. 4 r.] L

Talán az előzőnek folytatása. Dr. Sényi (Schrantz) Pál közlése szerint a lapnak, amely vegytinta sokszorosítással készült, egyidőben jelent meg német- és töröknyelvű külön kiadása is: a német *Reichsbote — Sonderausgabe des Honvagy*, a török *Vatan* címmel. [L. Lukács 62. l.]

Hörcsög.

[*Pjescsanka*. (1916.) Szerk. Tarnai Imre. Ny. Soksz. 8 r.] L
Humoros lap, Laurencsik Béla rajzaival. Lukács szerint csak 2 szám jelent meg belőle.

Jégcsap.

[*Antipicha*. 1916. jan. — ? Megj. hetenként. Kiadó: Bárczy László, Schütt Gusztáv, Kiss Zoltán. Ny. Soksz., 4 r.] L
Kézírásos legénységi fogolytábori képes hetilap.

Lapfordítások.

[*Krasznojarszk*. 1915—1918. Megj. naponként kétszer. Kiadó: e.é. önkéntesek. Ny. kézírással soksz. 4 r.] — L
70 példányban jelent meg.

Legújabb Hírek.

H. n. [1915] 1918. [febr.] Megj. [naponta]. Ny. Soksz. 4 r.
1918. febr. 15. 690. sz. LT
A lap nyilvánvalóan szibériai, hiszen egyik pétervári hírét egy irkutszki lapból veszi át (az „Irk. Zsizn”-ből.)

Magyar Hadifogoly Színpad.

[*Pjescsanka*. 1915. dec. 18. — 1917. Szerk. Czibur Zoltán. Kiadó: Simon Sándor. Ny. kézírás: Simon Sándor. 8. r.] L
A színházi lap munkatársai többek között: Dr. Schrantz Pál, Garamszeghy Sándor, Dr. Szentpétery Gyula, Dr. Dénes Sándor, Laurencsik Béla (később felsőiparisk. ig.) Ugyanők dolgoztak más pjescsankai hadifogolytábori lapokta is.

Magyar Szemle.

Nikolszk. 1919. dec. — 1920. márc. Megj. [havonként] Szerk. Kovássy Albert, Szőnyi Sándor. Kiadó: Magyar Segélykiosztó Bizottság. Ny. kézírás. 4 r.
1919. dec. I. évf. 1. sz., 1920. jan. I. évf. 2. sz., 1920. febr. I. évf. 3. sz., 1920. [márc.] I. évf. 4. sz.
Társadalmi és szépirodalmi folyóirat. Az 1. számban Strém István novellája: Az első leány.

Magyar Sziget.

[*Pjescsanka*. 1916. tavasz — 1917. aug. 12. Megj. 5—6 hetenként. Szerk. és kiadó: Schrantz Pál. Ny. kézírás: Czibur Zoltán. Egyetlen példányban. 4 r.] L
Számcnként 40—50 lap terjedelemben, rajz- és festménybetétekkel.

Magyar Újság.

Szibériai napilap hadifoglyok számára. *Berezovka*. 1918. [ápr.] — 1918. jún. 30.] (1—69. sz.) Szerk. Sándor Zoltán Ny. Berezovkai. Soksz. 4 r.

1918. jún. 24. 62. sz. *LT*

Híreket közöl belőle a Hadifogyó Magyarok Története II. 371—372. l.

Sportlap.

[*Irbít. 1917. jún. — dec. Megj. hetenként. Szerk. és kiadó: Misángyi Ottó, Mechlovits Zoltán. Ny. kézírás: Politzer Zoltán, Schick Jenő. 4. r.] L*
Egyetlen példányban készült illusztrált lap.

Szibéria.

Krasznojarszk. 1915 — ? Szerk. Zsoldos, Ny. Soksz. 4 r.
1915. aug. 10. *OSZK*

Szibériai Az Est.

Nikolszk-Uszurisk 2. transzport. [1916] — 1918 [nov. 28.] Ny. kézírás. 4. r.
1918. nov. 28. III. évf. 5. sz. *LT*
Hazaindított foglyok lapja lehetett. Orosz lapokból kiírt híreket tartalmaz.

Szibériai Az Est

[*Trojckoszavszk. 1916—1917.] L*

Szibériai Színházi Elet.

Verchneudinszk. 1918 — ? Megj. [naponta]. Ny. Soksz. 8 r.
1918. ápr. 5. és 6. 4. sz. *LT*
A foglytábori színelőadások műsorát közli. Illusztrációkkal.

Színházi Lap.

Berezovka. 1917. szept. 8. — 1918. [máj.] (1—5. sz.) Ny. Soksz. 8 r.
1917. szept. 8. 1. sz., szept. 12. 2. sz., nov. 26. 3. sz., 1918. máj. 4. sz., 1918. máj.
5. sz. *LT*

Tarka Szarka.

[*Berezovka. 1918. okt. — ? Szerk. Kálmán Jenő]*
A Hírmondó 1918. okt. 21-i számának Táborelet c. rovatában olvassuk a következőket: Tarka Szarka „Kálmán Jenő ragyogó ötletességű élclapjának 2-ik száma néhány nap múlva megjelenik... A lap olvasására a Hírmondó fogad el előjegyzéseket.”

Tudósító.

Razdolnoe. [1916] — 1917. [aug. 11.] Megj. [naponta]. Ny. Soksz. 4 r.
1917. aug. 11. 2 évf. 198. (415.) sz. *LT*

Turán.

[*Dauria, 1918. márc.: Acsinszk. 1917. ősz — 1920. jan. Megj. 4—5 hetenként.*
Szerk. és kiadó: Schrantz Pál. Ny. kézírás. 4 r.] L
Illusztrált. Egyetlen példányban jelent meg.

VIII

Forradalmi lapok

Amuri Igazság.

[*Blagovescsenszk.*] Említi: Györkei Jenő — Józsa Antal: Adalékok... a magyar internacionalisták történetéhez. *Hadtörténelmi Közlemények.* 1957. 3—4. sz. 58. l.

Amurmelléki Vörös Újság.

[*H.n.* 1920. — ?] *MM*
Meg nem jelölt forrás alapján.

Bajkái Forradalmár.

[*Csita.* 1918 — ?]
Említi: Békés István: Október magyar hősei. (Budapest) 1955. 8. 1.

Die III. [Dritte] Internationale — III. [Harmadik] Internationale

Organ der Sektion ausländischer Kommunisten des Urals. *Jekaterinburg.* 1919. [szept.] — 1920. [ápr.] Megj. hetenként. 2 r.

1920. jan. 10. 16. sz. OSZK

A jan. 10-i számban az egész 3. és a 4. lap felső fele magyarnyelvű szöveget tartalmaz. A lap 1919 őszén megjelent számai is német—magyar nyelvűek. Szól róla Jaroslav Hasek (Jaroszlav Gasek) 1919. december elején írt jelentésében. L. Boevoe szodruzszetvo trudjascsihszja zarubezsnüh sztran sz narodami Szovetszkoj Rocszsi (1917—1922). Moszkva, 1957. 208—210. l. A lapnak, úgy látszik, nem volt külön magyar „melléklapja”, (téved a „Magyar munkásmozgalmi sajtó bibliográfiája” szerzője, mikor egy „A III. Internacionálé” c. lapot vesz fel.), csak „magyar része”. Ez megszűnt 1920. ápr. végén. Ehelyett indult Jekaterinburgban 1920. máj. 1-én a Világforradalom c. lap, amelynek 1. (32.) számában olvasható közlés szerint a lap a „III. Internacionale” eddigi magyar része helyeit” van. A német lap magyarnyelvű rovata nélkül bizonyára megjelent 1920. ápr. vége után is. Magyar nyelvű szövegrészt tartalmazó szám, amint ezt az új lap számozása elárulja, összesen 31 jelent meg a Die III. Internationale-ből. Mivel hetilapról van szó, a lap 1. száma 1920 vége előtt 31 héttel jelenhetett meg. E szerint a lap 1919. szeptemberében indulhatott.

Előre.

[*Krasznajarszk.* 1918. máj. — ? Szerk. Pataki Ferenc zászlós. *Kiadó:* „a külföldi munkások kommunista szervezete.” *Ny. Soks.*] Az omszki „Forradalom” 1918. máj. 19-i számában megjelent hír szerint „hctografikus úton előállított lap.”

Ember.

[*Krasznajarszk.* ? — 1919. júl. Szerk. Zalka Máté, Sugár Béla, Bányai Kornél, Pogonyi Antal, Dobay.]

Pogonyi Antal írja „Krasznajarszki folyóiratok” címmel a *Hadtörténelmi Közlemények* 1957. évi 3—4. számában közreadott visszaemlékezésében, hogy a fent felsorolt írók szerkesztették és adták ki ezt a „nagy nyilvánosság-nak szánt” kézzel írt, „szépirodalmi” folyóiratot. Egy példány sem maradt

fenn belőle. Pogonyi szerint „amikor a Kolcsak-féle ellenforradalmi egységek 1919. augusztus 1-én az ellenforradalmi vérfürdőt megrendezték, valamelyikünk óvatosságból megsemmisítette az „Ember” példányait is, úgy mint a „Jeniszeit”. (180. l.)

Forradalom

Az omszki magyar hadifoglyok nemzetközi szociáldemokrata pártjának hetilapja. *Omszk. 1918. febr. 10—1918. máj. 26.* Megj. hetenként *Fel. szerk.* Ligeti Károly. *Kiadó:* a magyar szociáldemokrata munkáspárt omszki szervezete, 1918. márc. 10: a külföldi proletárok nemzetközi szociáldemokrata munkáspártjának magyar csoportja, 1918. máj. 1: a külföldi proletárok nemzetközi kommunista munkáspártjának magyar és román csoportja. 4 r, 1918. márc. 10: 2 r.

1918. febr. 10—máj. 26. 1—15. sz. OSZK, — (Teljes példány, de a 15. sz. 1. lapjának alsó jobb sarka csonka). 8., 11—12. sz. *PK* 1—7., 9—10., 13—15. *PF*

A lap nyomdájában Devecska Kálmán és Willner Henrik is dolgozott, amint ez a lap egyes közleményeiből kitűnik. A lap átlagosan négy lap terjedelemben barna papíron jelent meg. A nyomda betűkészlete hiányos: z betű helyett gyakran x-et szednek. Pl. „ax igaxság”. A máj. 12-i szám *Üzenetek* rovatában ezt olvassuk: „A postán küldött újságok a nem dolgozó foglyok közt ingyen osztandók ki.”

Fent jelzett alcím ily szöveggel csak az első számokon szerepel.

[Harmadik] III. Internacional

Politikai lap. *Taskent, 1920. márc 21.* — ? Megj. havonként egyszer. *Kiadó:* A turkesztáni front politikai osztálya. *Ny.* Pohodnaja Tip. Politotdela Türkfronta. 4 r. 1920. márc. 21. 1. évf. 1. sz. OSZK.

A [Harmadik] III. Internationale

[Jekaterinburg, 1919—1920] MM

A Világforradalom (Jekaterinburg) 1920. május 1-i számában megjelent közlésből tévesen kikövetkeztetett adat. Vizsgálódásaink szerint nem volt ily című önálló melléklete, különválasztható tisztán magyar szövegű része a Die III. Internationale c. lapnak.

Jeniszei

[Krasznojarszk, 1919. jan. 28—aug. 1. Megj. kéthetenként. *Szerk.* Ludvig Kálmán. *Kiadó:* a hadifogoly táborig kommunista pártszervezet. *Ny.* Soks.]

A lapról az omszki Vörös Újság 1921. augusztus 1-i száma tesz említést „A krasznojarszki véres augusztus 1” c. cikkében. Ez a lap megemlíti azt is, hogy „A később bekövetkezett üldözések folyamán a szervezet kénytelen volt megsemmisíteni ennek a folyóiratnak minden számát, melyek pedig értékes okmányai lehettek volna szibériai mozgalmunknak.” — Pogonyi Antal „Krasznojarszki folyóiratok” címen a Hadtörténelmi Közleményekben (1957. 3—4. sz. 179. l.) közreadott visszaemlékezésében még a következőket mondja a lapról: „4—5 példányban” kézzel írták, 40—50 oldal terjedelemben jelent meg, „marxista” lap volt. „Csak azok az elvtársak kapták meg, akikben megbíztunk.” Munkatársai: Dukesz Artur, Ludvig, Forgách, Dornbusch Richárd, „aki később... az omszki Vörös Újságot szerkesztette.” „Az illusztrációkat minden számban külön Baja Benedek festőművész festette.” (Aki később a

Hadifogoly Magyarok Történetének oroszországi részét írta.) Itt a Hadt. Közl. ben tévesen, ill. pontatlanul Pagonyi és Dorenbusch név szerepel.

Kommunizmus

[*Novonikolajevszk, 1920 — ?*

1920. szept. 5. 1. évf. 24. sz. *Forradalmi Múzeum. Moszkva.* Magyar ford. 29149/39; L. 793.]

Magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. 123. 1.

Május 1. [Elseje] — Mai

[Maj. *Krasznojarszk, 1920. máj. 1. — ? Ny. Goszudarsztvennaja Tip. No. 2. 4. r.* 1920. máj. 1.] *MM*

Itt hibásan Krasznodarszk szerepel. Az is lehet, hogy a helyes városnév Krasznodar.

Nachrichten — Hírek

[Izvesztija inosztannoj szekcii politotdela V. (armii) *Cseljabinszk, Kurgan, Kusztanaj, vagy Troick? 1919. nov. — ?*] A vörös hadsereg V. hadosztálya politikai osztályának erről a német—magyar nyelvű lapjáról ez idő szerint csak egy Jaroszlav Gasek (Jaroslav Hasek) által sajátkezűleg írt jelentésből tudunk. Ez a jelentés a Vörös Hadsereg központi állami levéltárában megvan. Innen közölte a „Boevoe szodruzsesztvo...” Moszkva 1957. c. áttulunk másutt már idézett mű. 209. 1. — A lapból az 1919. december elején írt jelentés szerint november végéig az 1. és 2. szám jelent meg 3000—3000 példányban. Mivel a jelentésben csak Cseljabinszk, Kurgan, Kusztanaj, Troick városok adatai szerepelnek, bizonyosra vehetjük, hogy a kétnyelvű lap e városok valamelyikében, valószínűleg Szibériában, jelent meg.

Népszava

[*Tomszk. 1918. febr.—1918. máj. Szerk. Reiner Károly. Kiadó: a tomszki hadifogoly forradalmi szervezet.*]

1918. május végén bizonyára megszűnt, mert ekkor a pártszervezet vezetői elhagyták a várost, amely az ellenforradalmárok birtokába került. — Volt két testvérlapja: a német nyelven megjelenő „Der Proletarier” és a cseh nyelven megjelenő „Kommunist”. Az omszki Forradalom 1918. máj. 19-i számának „A hét” rovatában megjelent híre szerint ez a tomszki magyar újság „kitűnően szerkesztett lap”. Ír a lapról dr. Münnich Ferenc is „A tomszki internacionalisták” c. cikkében. (Magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. 169—170. 1.)

Roham

[*Irkutszk. [1918] — 1921. [jan.] Fel. Szerk. Sugár Béla. Kiadó: „az 5-ik hadsereg politikai osztályának nemzetközi csoportja.”* Izdanie Internacional'nogo sztola Poarma 5 i Vosztzibokrugá. *Ny. Tip. No 1, n 2 r.*

1920. jan. 9. 58. sz. *OSZK*

1921. 1—2. sz. *PF*

Roham — Sturm

[*Krasznojarszk. 1920 — 1920. [ápr. 10.] Fel. Szerk. Jaroszlav Gasek (Jaroslav Hasek).* *Kiadó: az 5. hadsereg politikai osztályának nemzetközi hivatala.* *Ny. Goszudarsztv. Tip. No. 2.*

1920. ápr. 10. No. 8. *PF*

Az alcím, illetve kiadó neve orosz és német nyelven is. — Magyar- és németnyelvű. — Jaroslav Haschek aláírással egy németnyelvű cikket találunk: *Ein Opfer der deutschen Konterrevolution in Sibirien*.

A lap az azonos cím és azonos kiadó ellenére sem azonosítható teljes bizonyossággal az irkutszki „Roham”-mal amely nem kétnyelvű, hanem tisztán magyar nyelvű lap. A lap származása, mivel évfolyamszámozás nincs, nem ad erre nézve útbaigazítást.

Tanácsi Magyarország

Szövetszkaja Vengrija. *Barnaul*. 1920. febr. 15. — 1920 [febr. 22.] Megj. hetenként. *Fel. szerk.* Elek Béla. *Kiadó:* „az altai [altáj]i gub. O. K. P. (b.) magyar osztálya.” *Ny.* Szovnarkozsa no. 3. 2 r.

1920. febr. 15. 1. évf. 1. sz. *HI*

1920. febr. 22. 1. évf. 2. sz. *HI, OSZK*

Urali Forradalmár

[*Jekaterinburg*. 1918.]

Magyar—orosz történelmi kapcsolatok. Budapest, 1956. (Milei György: A magyar hadifoglyok kommunista szervezeteinek kialakulása és tevékenysége Szovjet-Oroszországban 1917—1918.)

Világforradalom

Mirovaja Revolucija. A szibériai kommunista (szoc.-dem.) külföldi munkásszervezetek központi végrehajtó bizottságának közlönye. *Irkutszk*, 1918. júl. 20: *Verchneudinszk*. 1918. máj. 15—1918. [okt.] Megj. hetenként kétszer. *Szerk.* Ember Lajos. *Ny.* Tipo-litogr. II. Makusina i. V. Poszohina, 1918. júl. 20.: *Tipografija Szovetszkij' Organizacij*. 4 r.

1918. máj. 15. I. évf. 1. sz. *LT, PK*

1918. aug. 13. I. évf. 18. sz. *PK*

A moszkvai Szociális Forradalom 1918. okt. 2-i számában megjelent „Szibéria hősei” c. cikkben Ruidger holland elvtárs nyilatkozatában, amelyet a moszkvai lapnak adott: „Világforradalom és Weltrevolution címen magyar és német lapok jelennek meg, amelyeket előbb Irkuczkban adtak ki, majd Irkuczk kiürítése után Berezovkán ahol szintén igen erős internacionalista szervezetek elsőrangú működést fejtenek ki.”

Azon időben, mikor Verchneudinszkban jelent meg a lap, szerkesztősége és kiadóhivatala: Berezovka, Déli láger, 4. sz. barakk. Németnyelvű testvér lapja: *Weltrevolution*.

Világforradalom

Mirovaja Revolucija. Az O. K. P. Korm. Bizottság magyar agitációs és propaganda osztályának hivatalos lapja. *Jekaterinburg*. 1920. máj. 1 — 1920. [okt. 9.] Megj. minden szerdán. *Fel. szerk.* a Sajtóbizottság. *Szerk.* Róth Rezső, 1920. aug. 26: Szász Gyula. *Ny.* Tipografija „Granit”. 2 r., 1920. jún. 10: n 2 r. 1920. máj. 1. 2. évf. 1. (32.) sz., 1920. máj. 20. 2. évf. 4. (35.) sz., 1920. jún. 10. 2. évf. 7. (38.) sz., 1920. aug. 26. 2. évf. 16. (47.) sz., 1920. szept. 16. 2. évf. 19. (50.) sz., 1920. szept. 23. 2. évf. 20. (51.) sz., 1920. okt. 9. 2. évf. 22. (53.) sz., *OSZK, HI*.

A 2. évf. 1—10., 12—13., 15., 19—22. számai: *PF*

Az 1920. máj. 1-i 1. (32.) számban közlemény: az e számmal indult lap a „III. Internationale” eddigi magyar része helyett van. Eszerint a lap első évfo-

lyama, amelyből összesen 31 számot adtak ki, Die III. Internationale címen jelent meg.

Világforradalom Hírkiadása

A szibériai kommunista (szoc.-dem.) külföldi munkásszervezetek központi végrehajtó-bizottságának közlönye. *Irkutszk*, 1918. júl. 20: *Verchneudinszk*. 1918. [jún.] — 1918. [júl. 20.] Megj. hetenként háromszor. Ideigl. szerk. Szuchanek Viktor. *Kiadó*: A Szibr. ... Bizottsága. *Ny.* Tipografija Szovetsz. Organizacij. 4 r.

1918. júl. 20. 1. évf. 15. sz. PK

Világszabadság

Szovboda Narodov. A külföldi munkások és parasztok turkesztáni kommunista szervezete magyar csoportjának hivatalos közlönye. 1919. aug. 19: a külföldi munkások és földművesek turkesztáni kommunista szervezete országos bizottságának hivatalos közlönye. *Taskent*. 1918—1920. [jan. 24.] *Fel. szerk.* 1919. [aug. 19.] Lorand. 2 r, n 2 r.

1918. dec. 25. 1. évf. 10. sz., 1919. aug. 19. 1. évf. 25. sz., 1920. jan. 24.

2. évf. 12. sz. OSZK

1. évf. 10. sz. HI

Vörös Újság

[*Krasznojarszk*. ? — ? (1920. febr. 1. táján)]

A hadifogoly magyarok története 2. kötetének 423. lapján idéz a lap egyik közleményéből, amely az 1919. aug. 1-i krasznojarszki ellenforradalmi vérengzésről szól.

Vörös Újság

Krasznoj Gazeta. Izdanie Oblasztynogo Bjuro Vengerszkih Agit. Szekcij R. K. P. (bol'sevikov). *Omszk*. 1920. [jan.] — 1921. aug. 27. Megj. hetenként, 1921. jún. 12: hetenként kétszer, aug. 1: hetenként. *Kiadó*: az O. K. P. Magyar Agitációs Osztályainak Szibériai Területi Irodája. *Ny.* Tipografija Internacionalnij, 1921. aug. 1: I-ja Goszud. Tipografija. 4 r, 1921. jan. 14: 2 r.

I. évf. 19. sz.	1920. máj. 30.	OSZK, HI
22—31. sz.	jún. 20—aug. 22.	PF, HI
32. sz.	aug. 29.	OSZK, PF, HI
33—35. sz.	szept. 5—19.	PF, HI
36. sz.	szept. 26.	OSZK, PF, HI
37—38. sz.	okt. 3—17.	PF, HI
39. sz.	okt. 24.	PK, HI
40. sz.	okt. 31.	PK,
41. sz.	nov. 7.	PF, HI
42. sz.	nov. 14.	OSZK, PF, HI
43. sz.	nov. 21.	PF, HI
II. évf. 1. sz.	1921. jan. 14.	OSZK, PK, HI
2—5. sz.	jan. 21—febr. 23.	PK, HI
6—8. sz.	márc. 6.—márc. 26.	PF, HI
9. sz.	ápr. 8.	PK, HI
10—13. sz.	ápr. 22—máj. 15.	PF, HI
14. sz.	máj. 22.	OSZK, PF, HI
15—19. sz.	máj. 29—jún. 15.	PF, HI

20. sz.	jún. 22.	PK, PF, HI
21. sz.	jún. 29.	PF, HI
22. sz.	júl. 5.	PK,
23. sz.	júl. 12.	OSZK, PK, PF, HI
24. sz.	júl. 15.	PF, HI
25. sz.	júl. 21.	OSZK, PK, PF, HI
26—27. sz.	aug. 1—13.	OSZK, PK
28. sz.	aug. 20.	OSZK, PK, PF, HI
29. sz.	aug. 27.	PF, HI

A lapon a szerkesztő neve nincs feltüntetve. 1921. május 22-i számában ezt olvassuk: „Az omszki Vörös Újság szerkesztése a legszorosabb értelemben vett kollektív munka eredménye.” A szerkesztés munkájában bizonyára résztvett a lap legállandóbb és legkiválóbb cikkírója: Tóth Zsigmond. — A nyomda betűkészlete eléggé hiányos, mert a betű helyett igen gyakran a áll.

Vörös Újság

Vengerszkaja Krasznoj Gazeta. Az oroszországi kommunista párt magyar agitációs és propaganda csoportjának hivatalos közlönye. *Taskent*. 1920. [márc.] — 1920. [nov. 6.] Megj. hetenként. *Fel. szerk.* Lorand, 1920. okt. 9.: a T. K. P. magyar osztály központi irodája. 2 r.

1920. jún. 12. 2. évf. 12. sz. OSZK,

1920. okt. 9. 2. évf. 23. sz. PK

1920. nov. 6. 2. évf. 27. sz. PF

A lap 1. évfolyama minden bizonnyal Világszabadság (I. ott) címen jelent meg. Ennek szerkesztője is: Lorand. Eszerint a Vörös Újság valójában csak 1920-ban indult. Nem valószínű, hogy ugyanazon városban 1919-ben egyszerre két lap jelenhetett volna meg, ugyanazon személy szerkesztésében.

Weltrevolution

Mirovaja revoljucija. Organ des Zentral-Exekutiv-Komités der kommunistischen (soc.-dem.) ausländischen Arbeiterorganisationen Sibiriens. *Irkutsk*, 1918. júl. 20: *Berezovka*. 1918. máj. 1—1918. [okt.] Megj. hetenként kétszer. *Szerk.* Georg Kapeller. *Ny.* Tipo-litogr. II. Maksudina i V. Poszohina. 2 r.

1918. máj. 1. 1. évf. 1. sz. PK

1918. máj. 25. 1. évf. 2. sz. LT, PK

A lap első száma kb. 30 soros magyarnyelvű szöveget is tartalmaz. Egy közlemény olvasható benne, mely szerint: „Technikai nehézségek folytán magyar újságunknak, a Világforradalom-nak első számát csak néhány napi késedelemmel jelentethetjük meg.”

Testvérlapja: az irkutszki Világforradalom.

A 2. számban a magyar testvérlapban is szereplő Singer nevű szerzőtől Marxról szóló németnyelvű cikket találunk.

L. a jegyzetet a Világforradalom (Irkutsk) címléírása végén. Az itt idézett közlemény szerint a lap 1918. októberében még fennállott.

Földrajzi mutató

- Acinszsk*
Turán
- Antipicha*
Jégcsap
- Barnaul*
Tanácsi Magyarország
- Berezovka*
Berezovka
Fogolyélet
Hírmondó
Magyar Újság
Színházi Lap
Tarka Szarka
Világforradalom
Világforradalom Hírkiadása
Weltrevolution
- Blagovescsenszsk*
Amuri Igazság
- Csita*
Bajkáli Forradalmár
- Dauria*
Honvágó
Turán
- Irbít*
Extra Hungariam
Sportlap
- Irkutszk*
Roham
Világforradalom
Világforradalom Hírkiadása
Weltrevolution
- Jekaterinburg*
Die III. Internationale
Urali Forradalmár
Világforradalom
- Krasznojarszk*
Előre
Ember
Jeniszei
Lapfordítások
Május 1. — Mai
Roham — Sturm
Szibéria
- Vörös Újság
- Kreposz*
Fogolyság és Vidéke
- Nikolszk*
Magyar Szemle
- Nikolszk — Uszuriszk*
Szibériai Az Est
- Novonikolajevszk*
Kommunizmus
- Omszk*
Forradalom
Vörös Újság
- Pjescsanka*
A béke
Hadifogoly
Hadúr
Hörcsög
Magyar Hadifogoly Színpad
Magyar Sziget
- Razdolnoe*
Béke
Tudósító
- Taskent*
III. Internacional
Világszabadság
Vörös Újság
- Tomszk*
Népszava
- Trojckoszarszk*
Szibériai Az Est
- Verchneudinszk*
Szibériai Színházi Élet
Világforradalom
Világforradalom Hírkiadása
- Hely nélkül (valahol Szibériában)*
Add Tovább
Amurmelléki Vörös Újság
Háborús Hírek
Hadúr
Hírek az Amurszkaja Echo ... számából
Legújabb hírek
Nachrichten — Hírek

Számbevehető előmunkálatok híján, dolgozatunk készítése közben sok nehézséggel kellett megküzdenünk, így munkánk pontosság tekintetében nem éri el azt a fokot, amit elérni szerettünk volna.

Köszönetet mondunk azoknak, akik segítettek bennünket: Z. *Vencovics-Ligetinek*, az első omszki magyar lapszerkesztő özvegyének, N. *Kolmogorov* omszki levéltárosnak, *Milei Györgynek*, a Párttörténeti Intézet munkatársának, aki dolgozatunkat lektorálta, *Györkei Jenőnek* és *Józsa Antalnak*, a Hadtörténelmi Intézet munkatársainak, akik az általuk gyűjtött anyagot készséggel bocsátották rendelkezésünkre, valamint az OSZK munkatársainak, elsősorban *Nagydiósi Gézánnak*, aki bibliográfiánk külső formájára, szerkezetére vonatkozó értékes tanácsaival támogatott bennünket.

Hisszük, hogy munkánk a magyar és az egyetemes történelem általunk tárgyalt értékes dokumentum-anyaga összegyűjtésének, elrendezésének és feldolgozásának eddig nagyon is elhanyagolt munkájára sokak figyelmét fel fogja hívni és a nagyobb lendülettel meginduló kutatás gazdagabb és mélyebben foltárt anyagot tud majd az érdeklődők kezébe adni. A megkezdett munkát mi is folytatjuk: elkészítjük a Szovjetunió európai részében megjelent magyar lapok bibliográfiáját.

Jegyzetek.

1. *Orosz hadifoglyaink helyzete.* Kivonat *Máté Gyula* a hadügyi hadifogoly-osztály előadójának felolvasásából. „1. Szovjet-Oroszországban van ma hozzávetőlegesen kb. 25 000 magyar hadifogoly.” „2. Szibériában kb. 200 000 magyar hadifogoly van.” „Turkesztánban kb. 33 000 osztrák-magyar hadifogoly van.” „4. A Kaukázusban 30 000 osztrák-magyar hadifogoly volna.” (*Az Orosz Hadifogoly.* 1919. június 15. I. évf. 1. sz. 8—9. l.)
„Ügy a kelet-, mint a nyugat-szibériai táborokból pontos számadatok állnak rendelkezésünkre. Eszerint Nyugat-Szibériában kb. 4000 volt tiszt és 110 000 katonánk, Kelet-Szibériában 10 000 volt tiszt s 30 000 katonánk él egymástól még most is elkülönített táborokban. Természetesen sokkal több a tényleg itt élő hadifoglyaink száma, mert fenti szám csak a táborokban regisztráltakat foglalja magában. A városokban és munkán elszórva élőket nem, úgyhogy kb. félmillióra tehető Szibériában élő véreink száma.” (*Márkus Miklós: Hol és hogyan élnek hadifoglyaink? — Az Orosz Hadifogoly.* 1919. június 15. I. évf. 1. sz. 3. l.) -- A 1/2 milliós szám bizonyára túlzott, hiszen 1918-ban Oroszország európai részén keresztül Szibériából is sok fogoly került haza, de az ottmaradt foglyok túlnyomó része kétségkívül Szibéria területén élt 1918-ban is.
2. *Kun Béla: Emlékezés Szamuely Tiborra.* (Szamuely Tibor: Riadó. Budapest, 1957. 19. l.)
3. L. Magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. Bp. 1957. 96. l.
4. Z. *Vencovics—Ligeti: Ligeti Károlyról.* Párttörténeti Közlemények. 1958. nov. 4. évf. 4. sz. 152. l.

Венгерские газеты в Сибири 1915—1921. Библиография с подробными сведениями об омских газетах „Forradalom” („Революция”) и „Vörös Újság” („Красная газета”)

ЛАЙОШ ТЕРБЕ

В течение первой мировой войны примерно полмиллиона венгров попало в плен у русских. Большинство их было перевезено в Сибирь. Даже в середине 1919 г. все еще жили до четверти миллиона венгров в лагерях для военнопленных и на прочих местах.

В лагерях военнопленных уже с 1915 года издавались рукописные газеты на венгерском языке. Они размножались посредством копировальной бумаги или иным способом в весьма небольшом тираже. Были там и газеты, которые составились только в одном экземпляре. Эти переходили из рук в руки, а были распространены также путем громкого чтения. В газетах публиковались заимствованные из русских газет политические и военные вести, интересующие военнопленных, а в журналах — рассказы, стихотворения, статьи и рисунки для развлечения скучающих в лагере военнопленных.

Вскоре после начала революции, в начале 1918 года выходили уже в Сибири печатанные в нескольких тысячах экземпляров политические газеты на венгерском языке (большой частью еженедельники), передавшие „иностранным рабочим”, освобожденным революцией военнопленным венгерского языка, общественные и идейные достижения революции. Венгерские революционные газеты сыграли важную роль в агитационной работе, под влиянием которой уже в 1918 году десятки тысяч бывших венгерских пленных взялись за оружие и боролись против контрреволюции за власть советов.

Когда в конце 1918 года мощная волна контрреволюции захлестнула почти всю Сибирь, военнопленные — в защиту своей жизни — уничтожили вышедшие до тех пор экземпляры революционных газет. Сохранившие кое-где и вышедшие впоследствии газетные экземпляры растерялись. Только очень мало из тех газет было привезено вернувшимися домой военнопленными в Венгрию, где как раз в это время бушевала контрреволюция. Кто не глядя на опасность скрыл у себя революции: онные газеты, рисковал своей свободой и жизнью. Разумеется, что при такой обстановке экземпляры изданных в Сибири венгерских газет представляют собой исключительные газетные редкости.

Автор учитывает и описывает те венгерские газеты в Сибири, экземпляры которых имеются ныне в собраниях периодики в Венгрии. Не включены в этот учет, находящиеся в советских библиотеках, архивах, музеях — большей частью необработанные еще — сибирские газеты на венгерском языке, а также газеты, привезенные домой венгерскими пленными из Румынии, Чехословакии и Югославии.

Автор приводит название 32-х рукописных газет буржуазного направления и 26 революционных газет (преимущественно печатанных), значит всего 58 изданных в Сибири венгерских газет, по возможности с подробным описанием, произведенным de visu или где это не было возможно, на основе литературных источников.

Первая печатанная венгерская газета вышла в свет в Сибири 10-го февраля 1918 года в Омске. Последняя также в Омске 27-го августа 1921 года. Название первой газеты: *Forradalom* (Революция), а экземпляры от этой можно найти полностью в Отделе периодики Государственной библиотеке имени Сечени в Будапеште. Выходившая в последний раз венгерская революционная газета носила название *Vörös Újság* (Красная газета). Экземпляры этой газеты в большинстве также

можно найти в *Будапеште*. Статья дает подробные сведения об обеих этих газетах. Обстоятельно занимается статья и личностью поэта-мученика Кароя *Лигети*, редактора *Forradalom*, которому — по инициативе *Vörös Újság* — поставлен был памятник на одной из главных площадей г. Омска.

В статье отмечаются названия всех венгерских и русских книг и журналов, которые позаимствовали либо несколько публикаций, либо обширный текст, или хоть несколько строк из вышедшей в Омске от 10 февраля по 26 мая 1918 года газеты *Forradalom*, значение которой — из перспективы сорока лет — все более и более получает признание.

Множество революционных газет имело русское название. Много из этих газет имело вариант на немецком или на другом языке. Нам известна и газета смешанного — немецко-венгерского — языка. На страницах изданных в Сибири венгерских и немецких газет, начали свою литературную карьеру такие выдающиеся писатели, как поэт Корнел *Баняи*, Ярослав *Гашек*, Мате *Залка*. Стихотворения двух сотрудников омской газеты *Vörös Újság*, а именно Корнела *Баняи* и Антала *Поғони* начиная с 1922 года печатались уже в журнале *Nyugat* в *Будапеште*.

Статья регистрирует и газеты, которые выходили на территориях, лежащих на юг от Сибири. Последующая, завершающая часть работы дает сведения о венгерских газетах, которые выходили в европейской части Советского Союза.